

AUKUSTI ROBERTO NIEMIO DŽŪKŲ TAUTOSAKOS RINKINYS: PRETEKSTAS, KONTEKSTAS IR TEKSTAS

JURGITA ŪSAITYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – Aukusti Roberto Niemio džūkų tautosakos rinkinys ir jo atsiradimą paskatinusios aplinkybės.

Darbo tikslas – atidžiau patyrinti Niemio folklorinės veiklos dzūkiškąjį etapą. Pasielkus lietuvišką skelbtą ir rankraštinę medžiagą, siekiama pasigilinti į džūkų tautosakos rinkinio priešistorę, išryškinti Niemio darbo metodologines prielaidas, taip pat pirmą sykį lietuvių folkloristikos istorijoje aptarti kai kuriuos šio rinkinio požymius.

Tyrimo metodai – aprašomasis, interpretacinis.

Žodžiai raktai: Aukusti Robertas Niemis, dainų užrašinėjimas, džūkų tautosaka, tautosakos publikavimas.

Įvadinės pastabos

Suomių profesoriaus Aukusti Roberto Niemio (1869–1931) nuopelnai mūsų kultūrai ir mokslui yra neabejotini. Svarbiausius darbus, vien kurių būtų užtekę įeiti į lietuvių folkloristikos istoriją, Niemis atliko per palyginti trumpą, tačiau intensyvią 1909–1912 m. laikotarpį¹. Šis laikotarpis sutapo su profesoriaus moksline komandiruoje į Lietuvą, kurios metu jis surinko medžiagą lyginamiesiems suomių ir lietuvių dainų tyrimams. Dalis tos komandiruotės rezultatų netruko būti paviešinti. 1913 m. Helsinkyje suomių kalba pasirodė pirmas išsamus mokslinis veikalas „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“. Tačiau ši lietuvių dainas į tarptautines lyginamųjų tyrimų erdves išvedusi studija pačioje Lietuvoje nesulaukė reikiamo dėmesio. 1912 m. Rygoje buvo išspausdintas leidinys „Lietuvių liaudies dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje“, Niemio parengtas kartu su kunigu Adolfu Sabaliausku. Pasižvalgius po XX a. pirmosios pusės lietuvių tautosakos tyrinėjimus matyti, kad

---

¹ Vis dėlto Niemio liuanistinė veikla nebuvo tik tų kelerių metų blyksnis. Jis ir vėliau nuoširdžiai domėjosi Lietuva, dalyvavo visuomeniniame krašto gyvenime, nuolat grįždamas prie tautosakos problematikos ir sekdamas lietuvių folkloristikos laimėjimus.

šis leidinys anuomet buvo tapęs vienu svarbiausių lietuvių dainų šaltiniu. Ar tik ne tada susiformavo opinija, net keliems dešimtmečiams įsigalėjusi folkloristų sąmonėje, kad Niemis, kaip tautosakos rinkėjas, pagrindinį darbą atliko Aukštaitijoje. Beje, toje knygoje paskelbtos dainos sudaro tik dalį iš pusketvirto tūkstančio vienetų lietuvių tautosakos, kurią Niemiui pavyko surinkti dviejų tautosakos ekspedicijų metu (bendra jų trukmė – beveik penki mėnesiai) – 1910 m. Aukštaitijoje ir 1911 m. Dzūkijoje. Apie šią profesoriaus veiklą – tautosakos rinkimą – taip pat ilgą laiką žinota tik iš dalies, nes dzūkiškasis jos etapas plačiosios visuomenės liko nepastebėtas, kaip ir čia gimęs tautosakos rinkinys nesulaukė atgarsio tarpukariu ir vėliau – antroje XX a. pusėje, kai ši medžiaga ir informacija apie ją lengviau galėjo būti prieinama bent jau folkloro tyrinėtojams. Nesuklysimė manydami, kad pagrindinė priežastis, dėl ko dzūkiškasis rinkinys nepanaudotas mokslo ir taikomaisiais tikslais, buvo jo rankraštinis pavidalas, kurio, nepaisant atkaklių paties Niemio pastangų, nebuvo lemta pakeisti, kitaip tariant, tą medžiagą paskelbti.

Kaip ir daugelio kitų folkloro rinkėjų sukaupti folkloro duomenys, gulę į Lietuvos ar užsienio šalių archyvus, Niemio dzūkų tautosakos rinkinys nebuvo plačiau pristatytas lietuvių spaudoje. Šios spragdės negalėjo užpildyti net paties profesoriaus „Tyrinėjimuose“ glaustai aprašyti ekspedicijų Aukštaitijoje ir Dzūkijoje rezultatai ir išpūdžiai. Studiją paskelbus suomiškai², jos mintys visavertiškai neįsiliejo, pirmiausia dėl kalbos barjero, į Lietuvos mokslinį ir plačiau – kultūros diskursą. Tokios aplinkybės nepadėjo įsavinti žinių apie suomių tautosakininko darbo užmojus Dzūkijoje.

Tačiau stabtelėkime kiek ilgėliau prie Niemio lietuvių dainų studijos, skirdami jai neilgą istorinį ekskursą, kuriuo pamėginsime išryškinti dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių atsiradusias kliūtis žinių ir idėjų, aktualių jaunai lietuvių folkloristikai, sklaidai.

XX a. pradžios periodinėje spaudoje kas kelerius metus pasirodydavę informacinio ar apžvalginio pobūdžio straipsniai pristatė įvairią Niemio veiklą lituanistikos ir

---

² Tais pačiais metais, kai „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ buvo paskelbti Suomijoje, Niemis kreipėsi į Lietuvių mokslo draugijos komitetą, prašydamas skirti pinigų (400 rublių) studijai išleisti vokiečių kalba. Draugijos komiteto narių susirinkimo, vykusio 1913 m. gegužės 31 d., protokole Nr. 18(118) užfiksuota diskusija šiuo klausimu. Jonas Vileišis siūlė iš dalies tenkinti Niemio prašymą ir skirti pusę reikiamos sumos. Tačiau komitetas tuokart nerado bendro sprendimo ir klausimas buvo atidėtas iki draugijos visuotinio susirinkimo. 1913 m. birželio 10–12 d. vykusio draugijos susirinkimo balsavimas Niemio prašymui buvo nepalankus (abiejų susirinkimų posėdžių protokolus žr. LLTI BR F 22-11, l. 66, 73).

Vis dėlto studijos egzistavimo faktas neabejotinai buvo užfiksuotas tarp panašiais tyrimais besidominčiųjų, – keletas šio veikalo egzempliorių pateko į Niemio bičiulių Lietuvoje asmenines bibliotekas. Viena jų esama Jono Basanavičiaus, buvusio LMD komiteto pirmininko, asmeninėje bibliotekoje, saugomoje Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Šią knygą, reikia manyti, bus turėjęs ir Sabaliauskas. Tokią užuominą randame straipsnyje, rašytame Niemio penkiasdešimtmečio proga: „Kaip visų tų jo tyrinėjimų vaisius pasirodė suomių kalboje gana stora knyga apie lietuvių (kartu ir latvių) dainas. Tos knygos vardo, mano knygnynui per karą sudegus, pranešti nebegaliu“ (Sabaliauskas 1923: 18). Sabaliausko atliktas lietuviškas „Tyrinėjimų“ vertimas pasirodė tik praėjus devyniolikai metų Tautosakos komisijos leidinyje „Mūsų tautosaka“ (1932, t. 6).

visuomeninio gyvenimo baruose³. Nepaisant to, „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ lietuviams ilgai buvo neprieinami. Apie juos geriausiu atveju praspūsdavo tik konstatuojamojo pobūdžio pranešimai (LT 1914: 450), miglotos užuominos (Sabaliauskas 1923: 18) ar bibliografinės nuorodos, kartais pateikiamos greičiau kaip priesakas dainų tyrinėtojams nei turininga informacija⁴. Išsamiūs anotacijos – tai buvo Jono Balio apžvalga žurnale „Vairas“ (1933) – Niemio studija sulaukė tik pasirodžius lietuviškam vertimui (Niemi 1932). „Tyrinėjimuose“ paliestų problemų reikšmingumą tarytum patvirtino tarpukariu ėmę rastis folkloriniai raštai, kėlę panašius klausimus. Juose imta aprašinėti dainų rinkimo istoriją, tautosakos skelbimo kriterijus, diskutuota dėl autentiško tautosakos teksto sampratos, aptarinėta folkloro rinkėjo darbo specifika ir tautosakos užrašymo metodika. Antai į lietuvių dainų istoriografiją, jau Niemio nuo seniausių laikų iki XX a. pradžios gana preciziškai aprašytą, savarankiškai vėl gilinosi Mykolas Biržiška⁵, 1919 m. paskelbęs „Lietuvių dainų literatūros istoriją“. Beje, apie šį darbą labai palankiai atsiliepė Balys Sruoga publikacijoje „M. Biržiška ir mūsų dainos“ (1925), jį įvertinęs kaip „novatorišką pilna to žodžio prasme“. O visus ankstesnius bandymus aprašyti dainų literatūros istoriją Sruoga pavadino „bandymėliais, kurie turėjo daugiau pripuolamosios, *ad hoc*, reikšmės negu mokslinės vertės“ (Sruoga 2003: 230). Deja, tai tik įrodo, kad solidus ir reikšmingas Niemio veikalas nebuvo prieinamas ir žinomas Lietuvos humanitarų bendruomenės net ir plačiausios erudicijos atstovams⁶. Kaip tik šioje vietoje vertėtų priminti, kad Balys, bene pirmasis profesionaliai pakomentavęs Niemio studiją, vis dėlto pasistengė ir patį mokslininką „reabilituoti“ kaip vieną svarbiausių XX a. pradžios lietuvių folkloro teoretikų, statydamas jį į vieną gretą šalia Biržiškos ir Sruogos (Balys 1933: 221).

Čia priminti keli palyginti nesenos praeities faktai yra susiję su kitos reikšmingos informacijos „pražiūrėjimu“ ir padeda suprasti, kodėl iki pat praėjusio šimtmečio pabaigos lietuvių tautosakos rinkimo istorijoje iš esmės Niemis matomas tik šiaurės rytų Lietuvos regiono fone. Nei Sabaliausko palyginti konkretūs prasarimai ir pateiktos aiškios geografinės koordinatės tarpukariu rašytuose straipsniuose⁷,

³ Žr. Liet 1921, 1926b; Sabaliauskas 1923, 1929; JL.

⁴ Plg. Sabaliausko straipsnio, paskelbto „Židinio“ žurnalo mokslo skyrelyje, fragmentą: „prof. N. yra išleidęs suomių kalba knygą vardu: Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta. I. Helsinki, 1913. Kas giliau norės tyrinėti lietuvių dainas, vargiai iškentės nesusipažinęs su šiuo veikalu“ (Sabaliauskas 1929: 179).

⁵ Lietuvių dainų istoriografijai Niemio skirta „Tyrinėjimų“ dalis Biržiškos „Lietuvių dainų literatūros istorijoje“ buvo panaudota tik kaip nuoroda literatūros sąrašė greta dar keliolikos su dainų rinkimo ir skelbimo istorija susijusių leidinių (Biržiška 1919: 92). Autorius nurodyto veikalo išsamiau nekomentuoja.

⁶ Taip pat ir iš kitų Sruogos viena po kitos parašytų liaudies dainų problematikai skirtų publikacijų akivaizdu, kad šiai plataus akiračio asmenybei Niemis buvo žinomas tik kaip vienintelio, nors ir labai vertinamo, dainų rinkinio leidėjas.

⁷ Kaip tik Sabaliauskas pateikė daugiausia informacijos apie Niemio tautosakinę kelionę į Dzūkiją. 1923 m. „Vaire“ paskelbtas straipsnis išskirtinas kaip viena pirmųjų jo dzūkiškosios veiklos aktualizacijų tarpukario spaudoje. Čia Sabaliauskas pabrėžė profesoriaus darbo mastą ir reikšmingumą, taip pat pateikė aluzijas į šio regiono dainų repertuaro žanrinį savitumą, plg.: „Apie Valkininkus, globojamas ypač kun. Mirono, rodos, tais pačiais 1911 metais, vėl rinko dainas, užrašęs daugiau kaip 2000 numerių.

į apybraižą „Kaip prof. Niemi's rinko tautosaką Lietuvoje“ sudėti atpasakoti gyvi prisiminimai (Sabaliauskas 1935: 53–55), nei paties Niemio suminėtos dzūkų ekspedcijos detalės pagaliau lietuviškai 1932 m. pasirodžiusiuose „Tyrinėjimuose“ nepadėjo pakeisti profesoriaus kaip šiaurės rytų Aukštaitijos dainų ir sutartinių gelbėtojo įvaizdžio. Toks įvaizdis inertiškai ir ilgam išgalėjo dainų rinkimo istoriją apibendrinančiuose darbuose⁸.

Tokia bemaž visuotinė nuostata, prigijusi net tarp folkloristų, neturėtų stebinti. Tyrinėtojai, o juolab mėgėjai, XX a. pirmojoje pusėje daugiausia naudojos spausdintais tautosakos šaltiniais. Rankraštiniai archyvų fondai kaupėsi pamažu, o ir jie nelengvai būdavo prieinami, ypač kol trūko juose saugomos medžiagos registru, sisteminių kartotekų, kurios būtų palengvinusios prieigą ir paiešką. Be to, dzūkiškoji medžiaga – apie du tūkstančiai dainuojamosios tautosakos tekstų – ilgą laiką išbuvo pas Niemi. Tik 1931 m. šie rankraščiai sugrįžo į Lietuvą, kad būtų parengti spaudai. Šiandien, vis dar neprarandant vilčių paskelbti dzūkų rinkinio dainas, pravartu prisiminti jo atsiradimo prielaidas, istoriją ir patyrinti turinį.

Metodologinės nuostatos ir imperatyvai

Niemio folklorinio darbo užmojus ir laimėjimus motyvuoja jo metodologinės nuostatos – atstovavimas tuo metu suomių folkloristikoje išgalėjusiam istoriniam-geografiniam metodui. Laikydamasis šios tyrimo metodikos, pažintį su lietuvių dainų šaltiniais mokslininkas pradėjo tikėdamasis nustatyti galimą lietuvių dainų įtaką suomių liaudies poezijai. Tyrimo tikslais gavęs Helsinkio universiteto Rozenbergo stipendiją, Niemis, įpusėjęs 1909 metams, išvyko į trečiąją⁹, ilgiausiai trukusią kelionę. Savo tyrimų programą jis pradėjo Prūsų Lietuvoje – Karaliaučiuje ir Tilžėje, o iš ten 1910 m. pradžioje persikėlė į Lietuvą. Dainų rinkimo istorijos studijos pirmiausia vyko bibliotekose ir archyvuose. Galiausiai mokslininkas suvokė, kad šito

---

Tai įsidėmėtina, nes kai imsime mūsų dainas spausdinti, tai reikės siektis ir to didelio rinkinio [čia ir toliau citatose išskirta mano – J. Ū.]. Jos ligi šiol tebeguli nespausdintos pas jį patį. Atmenu, stebėjosi toj apylinkėj užėjęs mūsų krašte nežinomų dainų rūši, būtent rugių dainas ir Kalėdų dainas“ (Sabaliauskas 1923: 18).

1929 m. „Židinyje“ Sabaliauskas dar patikslina, kad 1911 m. Niemis rinko dainas Vilniaus krašte – Valkininkų, Merkinės ir Marcinkonių apylinkėse (Sabaliauskas 1929: 178), o vėlesnėse publikacijose tarp Dzūkijoje aplankyto vietų paminėti ir Daugus (Sabaliauskas 1931b: 1071, 1931c: 523).

⁸ Pavyzdžiui, „Lietuvių tautosakos apybraižoje“ apibendrinama, kad „Niemis daugiausia šiaur-rytinėje Lietuvoje surinko 3500 dainų, kurių dalį išspausdino su Sabaliausko surinktomis dainomis rinkinyje „Lietuvių liaudies dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje“ (Apybraiža 1963: 80). O štai Jadvyga Čiurlionytė, knygoje „Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai“ pateikusi glaustą, bet nuoseklią lietuvių dainų rinkimo ir skelbimo apžvalgą, Niemi mini išimtinai šiaurės rytų Lietuvos kontekste (Čiurlionytė 1969: 53–54).

Čia būtų galima priminti, kad Sruoga, puikiai įvertinęs Niemio ir Sabaliausko dainų rinkinį ir tautosakos leidėjams kėlęs jį pavyzdžiu, vienoje garsioje poleminėje publikacijoje dzūkų tautosakos gelbėtoju neabejodamas įvardijo Vincą Krėvę-Mickevičių (žr. Sruoga 2003: 430).

⁹ Pirmieji du suomių mokslininko apsilankymai Lietuvoje įvyko 1900 ir 1902 m. vasaromis, tačiau truko vos porą mėnesių (Niemi 1996: 682).

dainų kiekio lyginamiesiems tyrimams toli gražu nepakanka. Sukaupta medžiaga tik parodė, kad lietuvių dainos – nevienodos formos, o tai, profesoriaus manymu, bylojo apie skirtingą jų raidą. Niemis vylėsi, kad moksliniam darbui būtinų įvairias dainų raidos pakopas atspindinčių pavyzdžių dar galima rasti gyvojoje tradicijoje, todėl užsimojo ją pažinti. Remdamasis Suomijoje sukaupia folkloro rinkimo, variantų klasifikavimo ir lyginimo patirtimi, jis suprato, kokius privalumus teikia tiesioginis tautosakos fiksavimas. Niemis tikėjosi, kad gyvos tradicijos pažinimas suteiks rimtesnį pagrindą lyginamiesiems tyrimams: jo tvirtu įsitikinimu, lyginti galima tik nuodugniai ištirtas tradicijas.

Ylimasis pasekti lietuvių dainų raidos kelią nuo primityviausių formų iki išplėtotų paralelinių struktūrų, kokias aptiko Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos dainų rinkiniuose, skatino Niemi kruopščiai rinktis pirmosios ekspedicijos vietą. Lietuvių mokslo draugijos archyve Mato Slančiausko rinkinyje aptiktos ir folkloristą suintrigavusios „lakoniškos, trumpos, primityvios“ (Niemis 1996: 169) dainos žadėjo reikšmingą postūmį lietuvių dainų kilmės paieškose. Jos ir nuvedė Niemi į šiaurės rytų Aukštaitiją. Bet jau po metų, ieškodamas dainų raidos teoriją papildančių naujų duomenų, profesorius atsigrėžė į Dzūkijos regioną¹⁰.

Tautosakinių ekspedicijų metu ir vėliau, kai grįžęs į Suomiją stengėsi neatsilikti nuo Lietuvoje vykdomų dainų tyrinėjimų, Niemis nemaža dėmesio skyrė dainų užrašymo aktualijoms, metodikai ir tautosakos rinkėjo darbo specifikai apskritai. Mokslininko raštuose, skirtuose istorinių ir teorinių lietuvių dainų problemų analizei, gana aiškiai išsakomos tautosakos rinkėjo nuostatos, kuriomis vadovavosi pats ir ragino sekti kitus. Šie imperatyvai dabar leidžia geriau pažinti Niemio rankraštinių ir publikuotą lietuvių tautosakos palikimą.

Pagrindinėmis nuostatomis, lemiančiomis užrašytos tautosakos patikimumą ir vertę, Niemis atitiko Lietuvoje diegtus reikalavimus – užrašyti kuo tiksliau, fiksuoti būtinus duomenis apie pateikėjus, pažinti ir stengtis atspindėti kūrinių gyvavimo aplinkybes ir etnografinį kontekstą. Savitu priesaku, atitikusiu istorinio lyginamojo metodo principą, reikėtų laikyti Niemio pabrėžtą nuoseklios ir visą kraštą apimančios tautosakos rinkimo akcijos reikalingumą. Dainos, „kiek įmanoma lygiau“ surinktos iš visų šalies vietovių, jo įsitikinimu, leistų aiškiau „išskirti įvairius raidos laipsnius“ (ten pat: 519). Tačiau tam buvo reikalingas gerokai didesnis – visuotinas žmonių susidomėjimas, o perspektyviausia ši tikslą atitinkanti forma būtų individualus vietinę tradiciją išmanančių rinkėjų darbas (ten pat: 188). Atidžiai sekdamas pirmuosius lietuvių folkloristikos žingsnius, Niemis jau buvo nužiūrėjęs net konkretų asmenį, kurį laikė tinkamiausiu vadovauti visą kraštą apimančiam tautosakos rinkimui. Būtent Biržiškai, palankiai įvertinęs jo 1916–1921 m. paskelbtus dainų tyrinėjimus, profesorius paskyrė totalinio folkloro rinkimo vajaus neformalaus vadovo vaidmenį (ten pat: 519).

---

¹⁰ Šioje vietoje maga įsivaizduoti, koks pakilimas turėjo užplūsti Niemi po archyvinio darbo susidūrus su gyva, savita dainavimo kultūra. Tyrinėtoją nudžiuginusi situacija tiek Aukštaitijoje, tiek vėliau Dzūkijoje norom nenorom jį vertė griebtis hiperbolizacijos, supratus laimę patekti „į tikrą dainų kraštą“, kuris buvo „tarsi viena didelė dainų jūra“ (Niemi 1996: 170, 694).

Aptariamajam XX a. pradžios laikotarpiui unikalūs atrodo Niemio lauko tyrimų kasdienybės aprašymai, rinkėjo profesionalo vertinimai (jei ne didaktine, tai bent pažintine prasme jie skamba aktualiai ir įdomiai net šiomis dienomis), rodantys tvirtą laikyseną ir mokslininko folkloristo tapatumo savivoką.

Pavyzdžiui, profesionaliąją dainų tyrinėtojo pusę liudija atsakingas požiūris į tinkamą pasirengimą ekspedicijoms, rūpinantis patikimų talkininkų palyda ir jų parama, kuri garantuotų sklandų, nepertraukiamą darbą. Abiejose ekspedicijose Niemis, kaip turbūt jam buvo įprasta, susitelkdavo į nuoseklų dainuojamosios tradicijos fiksavimą. Kad to pasiektų, lankomose parapijose apsistodavo ilgesniam laikui – nuo vienos iki trijų savaitių, priklausomai nuo dainų ir gerų dainininkų gausumo, taip pat atsižvelgdamas į vietovių folklorinį ištirtumą iki jo. Ieškodamas jį ypač dominusių archajiškųjų dainos formų, Niemis žvilgsnį kreipė į nuošaliausią provinciją, tikėdamasis, kad toliau nuo didžiųjų miestų užeis dar neatrastas turtin gas dainų versmes¹¹.

Niemio būta aktyvaus ir reiklaus tautosakos užrašymo proceso dalyvio. Kad dainininkai atvertų „savo žodžių skrynią“, jis pasitelkdavo įvairią taktiką. Jei tik pavykdavo žmones atitraukti nuo nesibaigiančių darbų ir pelnyti jų pasitikėjimą, folkloristas buvo linkęs atsirinkti užrašymo vertas dainas, pirmiausia, kaip pats ne sykį pabrėžė, prašydamas seniausių, vertingiausių¹². „Naujoviškesnes dainas, – rašė jis ataskaitoje Helsinkio universiteto konsistorijai, – stengiausi, jei buvo įmanoma, palikti nerinktas“ (ten pat: 701). Nesileidžiant į pamąstymus ir apgailestavimą dėl tokios atrankos pasekmių XX a. pradžios dainų tradicijos pažinimui (šis klausimas nekart aptarinėtas mūsų folkloristų), norėjęsi išryškinti dar vieną kitą Niemio taktinį manevrą, bendraujant su dainininkais. Perpratęs lankomų apylinkių repertuarą, Niemis linko dainininkus klausinėti. Tai, matyt, leido jam siekti dvejopų tikslų: palaikyti darbo tempą ir padėti atsiminti. Užvesdavo ant kelio, prisijaukindavo pateikėjus tarsi iš tolo: „iš pradžių primindavęs dainininkėms, prašydamas padainuoti apie rūtelę, žirgelį, apie vestuves, krikštynas, rugiapjūtę“ (Sabaliauskas 1935: 53). Klausinėjimas Niemiui leido nustatyti dainos populiarumo, jos variantų paplitimo ribas ir motyvų transformacijas – į tai jį orientavo istorinis-geografinis metodas.

Atidžiau pastudijavus dzūkų tautosakos rankraščius matyti, kad Niemis nevensė dirbti su dviem ir daugiau dainininkų vienu metu, – jos dainavusios pakaitomis po vieną ar keletą dainų, o kartais ir visos drauge. Atrodo, kad Niemiui neblogai pavykdavo suvaldyti moterų būrelio temperamentą (kaip rodo patirtis, tokia situacija kelia nerimą dažnam dabartiniam tautosakininkui). Apie pastangas skatinti atminties gelmes sujudinančią varžytinių dvasią ir vėl užsimena Sabaliauskas. Remdamasis

¹¹ Į šį Niemio polinkį atkreipė dėmesį ir Biržiška. Pristatydamas suomių tautosakininko darbus Lietuvoje, jis rašė: „Niemi važinėjo po Lietuvą prieš pat Didįjį Karą, ypatingai teiraudamasis apie dainas tose apylinkėse, kurios yra toliau nuo gelžkelių, kur nors pelkėse, giriose, kur žmonės bent kiek yra atsilikę nuo mūsų gadynės, senovę naikinančio gyvenimo“ (Biržiška 1925: 17).

¹² Rašant šį straipsnį, nesiekta įvertinti Niemio rankraštinio tautosakos palikimo senumo ir naujoviškumo požiūriu. Vis dėlto, kitais tikslais domintis šia medžiaga, susidarė įspūdis, kad rinkiniuose išties vyrauja klasikinės poetikos tekstai.

profesoriaus prisiminimais apie dzūkus, jis rašė: „Norėdamas daugiau dainų išgauti, Niemis stengdavosi sukelti rungtynes tarp moterų, mergaičių ir vyrų: kas daugiau padainuos; ir tai pasisekdavę“ (ten pat: 34–35).

Aptikęs laimikį – puikią dainininkę, Niemis ją kamantinėdavęs net keletą dienų¹³, gėrėdamasis balsu ir mokamų dainų gausa. Savaiame supranta, kad dėl to dainininkus reikėdavę atitraukti nuo vasaros pabaigos ir ankstyvo rudens darbų. Iš profesoriaus žmonės už dainavimą atlygio neėmę, tik verčiami savo vieton pasamdyti kitą darbininką sutikdavę paimti pinigus (ten pat: 54). Kartais moneta tapdavusi tiesiog paskatinimu, tačiau ir šiaip Niemis dainininkus stengdavęsis pamaloninti smulkmenomis – moteris apdalydavęs saldinais, vyrus – papirosais. Retsyškiais Niemis dainininkes pavaišindavęs ir degtinėle, nors pats jos visiškai negerdavęs; tada moterys imdavusios „šokti ir visą savo žinią rodyti“ (ten pat: 51). Visai nenuostabu, kad, norint užmegzti kontakta, tekdavo griebtis ir tokio būdo, juk pirmą kartą matomas žmogus, bijodamas pajuokos, nepatikliai žiūrėjo į užsieniečių, kalbantį keistu akcentu ir prašantį senų dainų. Profesorius visada buvęs taktiškas, mandagus, mokėjęs pelnyti dainininkų palankumą, gebėjęs pakreipti užsimezgsų pokalbį jam reikiama linkme, kad žmogus, patikėjęs savo gebėjimų vertingumu, nesivaržydamas juos parodytų. Pelnytą pasitikėjimą rodo Niemio gebėjimas išprašyti „nepadorių“ dainų. Keletą jų užrašė šiaurės rytu Aukštaitijoje, tuo gerokai nustebinęs Sabaliauską, kuriam panašių dainų nepavykę išgirsti (tikriausiai prie kunigo žmonės buvę santūresni); rado Niemis tokių ir Dzūkijoje, kurias, prieš tai paprašęs savo padėjėją išėiti, užrašydavęs vienas.

Pagrindinės Niemio priemonės, užrašant tautosaką, buvo elementarios: „storas sąsiuvinis, matomai, paties profesoriaus pasidarytas, rašalinė su užsukamu kamščiu ir plunksnakotis“ (Žitkus 1935: 58). Tūkstančiai tautosakos tekstų buvo užrašyti ranka. Nemenkų įgūdžių, atidumo ir kruopštumo reikalaujantis darbas greičiausiai vykdavęs dainininkams diktuojant. Toliau cituojamas fragmentas iš tautosakos rinkimo Aukštaitijoje patirties bus bene vienintelis kartas, kai Niemis užsimena apie šią užrašymo techniką:

Iš Vabalninko nuvykau į Antašavos parapiją, kurioje iš Vabalninko kilusi dainininkė mokėjo daug senų dainų. Iš jos užrašyta apie 50 dainų, tačiau kartu su naujoviškomis ji tikriausiai, kaip sakė pati, jauna būdama mokėjusi ir šimtą. Maldaknygė ir rožančius šalia ant stalo; š e i m i n i n k ė d i k t a v o įsijautusi į dainas, nepaisydama šlubo vyro, kuris be perstojo ragino ją eiti linų rauti. (Niemi 1996: 689)

Vienam žmogui, ar jis būtų profesorius, ar juolab tautosakos užrašymo specifiko neperpratęs, tegul ir geranoriškas talkininkas, užrašyti visą dainuojamą tekstą, kuo tiksliau atspindint visus tarmės subtilumus, yra sudėtinga. O juk pasisekdavo per dieną užrašyti po keturiasdešimt penkiasdešimt dainų¹⁴; sykių – reikės patikėti

¹³ Dzūkijos rinkinyje LTR 627 randame kelių moterų, iš kurių Niemis dainas rašė dvi ir daugiau dienų, vardus: tai Marijona Židelienė, Antanina Uždavinienė, Marijona Zabarauskienė, Agota Kuodienė, Kristina Kuodienė, Marcijana Budrevičienė.

¹⁴ Tokių darbo intensyvumą patvirtina įrašų datavimas ir dzūkiškame rinkinyje. Ne mažesnio užrašymo tempo būta ir Aukštaitijoje. Apie tai savo prisiminimuose užsimena Kazys Žitkus (dar būdamas

profesoriaus žodžiu – Papilio parapijoje per vieną dieną su padėjėjais užrašę jų apie šimtą (Niemi 1996: 690). Jau vėlesniais, bet dar magnetofonų stokojančiais laikais tautosakos rinkėjams siūlyto būdo – dviese užrašyti dainuojamą tekstą pakaitomis po posmą – XX a. pradžios tautosakos rinkėjai, matyt, dar nepraktikavo. Užrašinėjimas diktuojant, be abejonės, paveikė dainų stilistiką – tekstų struktūrą, raišką, o gal net ir turinį¹⁵. Šią rankraščių ypatybę, jos mastą dar turės įvertinti specialistai, kurie imsis žanrinio, tekstologinio, kalbinio medžiagos tyrimo¹⁶.

Užmetęs tinklus ir abiejose ekspedicijose sugavęs gausų laimikį, Niemis po metų sugrįžo su fonografu – į Nemunėlio Radviliškį 1911 metų rudenį ir 1912-ųjų pavasarį į Valkininkus bei Marcinkonis. Iš tų pakartotinių vizitų parsivežė 73 volelius su 333 (?) dainomis (ten pat: 176)¹⁷, tiksliau – pirmųjų posmų įrašais. Dabar šie unikalūs garso įrašai saugomi Suomų literatūros draugijos archyve¹⁸.

Dzūkijos pasirinkimas

Kažin ar suklydome manydami, kad pagrindinis veiksnys, kreipęs Niemio žvilgsnį Dzūkijos link, kai jis ėmė rengtis antrajai ekspedicijai, buvusi Lietuvių mokslo draugijos pozicija tautosakos užrašinėjimo klausimu. Ši visuomeninė organizacija, telkusi Lietuvos inteligentiją ir besirūpinusi šalies švietimo, mokslo ir kultūros reikalais, kaip vieną svarbiausių uždavinių kėlė folklorinio ir etnografinio paveldo rinkimą, publikavimą ir tyrinėjimą. Ėmusis tautosakos rinkimą šalies mastu koordinuojančio

---

gimnazistas, 1910 m. jis talkino Niemiui Vabalninke): „Toliau dainų užrašinėjimas ėjo gana sėkmingai. Laučka vis naujų ir naujų dainelių prisimindavo, o profesorius taktan galvą lingavo ir patenkintai klausėsi. Apie pietus pajutau didelį nuovargį. Tiek daug be atvangos rašyti dar man niekuomet nebuvo tekę. Be to, rašymą labai sunkino profesoriaus reikalavimas dainų tekstus tarmiškai fiksuoti. Reikėjo labai dėmesį įtempti“ (Žitkus 1935: 60).

¹⁵ Į šią aplinkybę dėmesį atkreipė Niemio mokslo darbų tyrinėtojas Stasys Skrodenis. Pabrėždamas rankraštinio tautosakos palikimo istorinę ir mokslinę vertę, jis rašo: „Gėrėdamiesi Niemi'o užrašytų giesmių ir dainų gausa, vis dėlto turėtume būti atsargūs dėl tekstų pilnumo, nes daugelį kūrinių užrašė ne jis pats, o jo prižiūrimi moksleiviai, vargonininkai, kunigai, kurie neišmanė ir nesuprato dainų užrašymui keliamų reikalavimų. Dauguma tekstų buvo užrašyta diktuojant, todėl išliko turinys, bet nukentėjo poetinė bei muzikinė forma. Kita vertus, atmesdami šį milžinišką suomio darbą, pasirodytume neišmanėliai, nes atsisakytume daug tų liaudies kultūros vertybių bei pastabų apie jas, kurių nei iki jo, nei po jo daugiau niekas neužrašė“ (Skrodenis 1996: 19).

¹⁶ Susidūrus su dzūkiškuoju rinkiniu, abejonių dėl medžiagos užrašymo tikslumo ir patikimumo kyla ne vienam folkloristui. Kita vertus, šiaurės rytų Lietuvoje užrašytų dainų tekstai, gyvavę užrašinėtojams dar sunkiau įkandama aukštaičių panevėžiškių ir uteniškių tarne, tačiau Sabaliausko suredaguoti atkuriant tarmę (Niemi 1996: 173), tebelaikomi pavyzdiniu ir patikimu šaltiniu.

¹⁷ Prie Niemio lietuvių dainų fonografo įrašų bene 1935 m. pavyko priartėti Baliui. Tai liudija „Naujojoje Romuvoje“ (1935) paskelbta trumpa žinutė: „Dr. J. Balys, Tautosakos archyvo vedėjas, neperseiniai lankėsi Suomijoje ir ten suomių literatūros draugijos archyve rado prof. Niemio Lietuvoje dar 1910–1911 m. surinktų lietuvių liaudies melodijų. 336 melodijos įrašytos fonografo plokštelėse. <...> Tarp šių melodijų yra daug tokių, kurios lietuvių folkloristams yra naujos ir nežinomos. Šios melodijos turės nemažos reikšmės lietuvių tautosakos mokslui“ (NR 649). Tačiau, pasak suomių mokslininko palikimą tyrinėjusio Skrodenio, anksčiau už Balį šiuos garso įrašus surado ir jų gavimu rūpinosi Sabaliauskas.

¹⁸ Tautosakines ekspedicijas Niemis dokumentavo dar vienu būdu – fotografuodamas geriausius pateikėjus. Iki šiol Lietuvos leidiniuose paskelbta vos keletas nuotraukų. Kitų fotografijų veikiausiai reikėtų ieškoti profesoriaus archyvuose Suomijoje.

centro vaidmens, draugija pradėjo kaupti įvairius lituanistinius dokumentus, taip pat ir tautosakos rankraščius, kuriems saugoti archyve įkūrė atskirą skyrių¹⁹.

Visuotiniuose draugijos narių susirinkimuose ir ypač komiteto darbinuose posėdžiuose tautosakos rinkimo klausimams buvo skiriamas nuolatinis dėmesys. Labai tikėtina, kad tų susibūrimų metu kildavę ir pasvarstymų dėl tikslingų, prioritetinių vietų tautosakai rinkti. Šią mintį pagrindžia draugijos komiteto posėdžio, vykusio 1909 m. gegužės 13(26) d., protokolas. Jame randame mums rūpimą regioninę nuorodą, tautosakos rinkėjus orientuojančią Dzūkijos link. Posėdyje, pabrėžus būtinybę fonografuoti dainas, šiam darbui siūlyta pasitelkti Eduardą Volterį, turėjusį darbo su fonografu įgūdžių²⁰ (LT 1909: 442). Tuokart apie lietuvių dainų melodijų įrašinėjimo svarbą kalbėjęs kunigas Juozas Tumas atkreipė dėmesį į „kraštą, kuriame gyvena dzūkai“²¹. Apgailestaujant, kad protokole nefiksuota buvus kitų nuomonių dėl išsakytos krypties, vis dėlto galima spėti, kad tautosakos rinkimu suinteresuotose grupėse gal ir dažniau kildavo pasvarstymų apie žodinės tradicijos situaciją, jos turtingumą ir gyvybingumą įvairiuose Lietuvos regionuose. Gali būti, kad lietuvių inteligentijos aplinkoje jau formavosi Dzūkijos kaip tautosakos itin turtingo krašto išsivaizdavimas. Prie to bus prisidėjusi 1904 m. žurnale „Dirva-Žinynas“ paskelbta Juozapo Radziukyno studija apie Suvalkų gubernijos, tai yra kitapus Nemuno gyvenusius, dzūkus, jų gyvenimo sąlygas ir turtingą tautosaką (Niemi 1996: 196–197). Sukelti kuo didesnę susidomėjimą siekė dar 1907 m. Vinco Mickevičiaus ir Liudo Giros paskelbtas energingas ir skambus paraginimas²² rinkti iki šiol mažiausiai iš kitų lietuvių ištardyto dzūkų tautosaką (VŽ 1).

Besiformuojančios dzūkų folklorui palankios opinijos atgarsiu reikėtų laikyti ir kitą faktą, kuris jau tiesiogiai susijęs su Niemio veikla, tiksliau – su vietos jo antrajai ekspedicijai paieškomis. Orientyrą, nukreipusį profesoriaus žvilgsnį į Dzūkią, galėjęs pasiūlyti pats Jonas Basanavičius. 1911 m. pavasarį Niemis buvo nuvykęs į pirmosios tautosakinės kelionės vietas ir apsisutojo pas Sabaliauską Nemunėlio Radviliškyje; ten juodu spaudai rengė dainų leidinį. Šiam darbui sklandžiai vykstant, Niemis pradėjo planuoti kitą kelionę. Jį skatino ne tik aiškūs dar nesibaigusios komandiruotės įsipareigojimai. Mokslininkui dar nepakako duomenų, kurie leistų išryškinti pagrindinius lietuvių dainų raidos etapus. Sėkminga patirtis šiaurės rytų Aukštaitijoje žadino viltį, kad Lietuvoje esama ir kitų vietų, kur klesti daina. Taigi, su viltimi gauti patarimą, „kur su didesne nauda tą darbą galėtų daryti“, Niemis 1911 m. gegužę rašo Basanavičiui²³. Niemio lietuviškąją korespondenciją tyrinėjusio Skrodenio pastebėta, jog tame laiške atsiradęs priedas pieštuku „Merkinė“ galėjo būti įrašytas Basanavičiaus ranka. Tiesa,

¹⁹ Draugijos archyvo folklorinė medžiaga išliko kaip atskiras LMD tautosakos fondas, dabar saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

²⁰ LMD III visuotiniame susirinkime Vilniuje 1909 m. Volteris skaitė pranešimą apie tautosakos užrašinėjimą fonografu.

²¹ LMD komiteto 1909 m. gegužės 13(26) d. posėdžio protokolas Nr. 12(25) (žr. LLTI BR F 22-2, p. 30).

²² Ši publikacija perša mintį, kad ne tik oficialiuose, bet ir neformaliuose literatūros, meno ar kitų sričių atstovų susibūrimuose turėjo būti aptarinėjama tautos tradicinės žinijos išsaugojimo būtinybė, taip pat būdai įvairioms tautinio tapatumo apraiškoms kaupti.

²³ Žr. LLTI BR F 2-1229; plačiau apie laiško turinį žr. Skrodenis 1973: 34.

žinių, ar Niemis gavo atsakymą ir rado jame patarimą dėl ekspedicijos krypties, stinga, tačiau jau nuo vidurvasario pasirengimas antrajai ekspedicijai įgyja pagreitį, o kelionės planuose ima ryškėti Dzūkijos horizontai.

XX a. pradžioje Dzūkija, kuri, kaip yra pabrėžę mūsų folkloristai, palyginti su kitais regionais, gana vėlai pateko į tautosakos rinkėjų akiratį, dar nebuvo išlepin-ta tautosakos užrašinėtojų dėmesio. Pirmu ryškesniu dzūkų dainų šaltiniu laikomos Juozo Šimtakovo „Trakiečių dzūkų dainos“, užrašytos Merkinės apylinkėje XIX a. pabaigoje ir išleistos Amerikoje 1899 metais. Galbūt kraštiečio pavyzdžio paskatint-as apie 1903–1908 metus tautosaką ėmęs užrašinėti ir Krėvė, kalbinęs ne tik gimtųjų Subartonių ir Merkinės apylinkių gyventojus, bet nukeliavęs iki Marcinkonių, Perlo-jos, Valkininkų²⁴. Taigi jau tuo laiku Dzūkijoje būta šio tokio tautosakos rinkėjų aktyvumo, pastebima ir tarp jų beatsirandanti dalykinė komunikacija²⁵, kurios fone, be minėtų Volterio ir Krėvės, ryškėja mažiau ar geriau žinomų tautosakos užrašinė-tojų vardai, kaip antai Stasio Šimkaus, Pijaus Adomavičiaus, Juliaus Bloznelio...

Šis punktyriškas priminimas nors ir neleidžia įvertinti dzūkų tautosakos pažini-mo gilumo, bet padeda įsivaizduoti vis didesnę pagreitį įgyjančio tautosakos rinkimo mastą. Pirmųjų, neretai tik keliomis užuominomis paliudytų, tautosakos užrašinė-tojų dėka kai kurios dzūkų apylinkės dar XX a. pradžioje buvo įtrauktos į folkloro rinkimo istoriją, jau tada šiam kraštui suteikiant turtingiausio, ilgiausiai senąsias, klasikinės žodinės kūrybos formas ir turinį išsaugojusio regiono vardą.

Atidžiau pasidomėjus Niemio kelionės į Dzūkiją detalėmis, šias istorines reflek-sijas papildoma dar keli pastebėjimai. Profesoriaus amžininkų prisiminimuose randame užuominą apie Valkininkuose įvykusį jo susitikimą su Volteriu ir Krėve²⁶. Ir nors šio fakto patvirtinimo paties Niemio raštuose nerandame, trijų lietuvių folkloristi-kai svarbių asmenybių prasilenkimas, visų pirma turint omenyje ankstyvąjį dzūkų tautosakos rinkimo kontekstą, tampa ypač intriguojantis. Volterio ir Niemio keliai išties galėję susikirsti jau anksčiau. Tai galėję nutikti Lietuvių mokslo draugijos vi-suotiniame susirinkime 1911 metais. Į šį kasmetinį renginį žadėjęs atvykti ir Krėvė²⁷. Galima tik spėti, kad jis čia ketino susitikti su Volteriu. Su juo Krėvė siejo dalykiški ir bičiuliški santykiai: rašytojas siuntinėjo rusų etnografui savo užrašytas dainas, o iš jo sulaukdavo vertingų patarimų. Taigi tikėtina, kad iš Vilniaus Krėvė ir Volteris, kartu ar atskirai nuo Niemio, iš tiesų galėję pasukti į Valkininkus, – šios parapijos klebonija buvo tapusi Lietuvos šviesuolių traukos centru²⁸.

---

²⁴ Krėvė pasirūpinęs savo užrašytas dainas išspausdinti: „Tautos ir žodžio“ pirmoje knygoje (1923) bei atskiru leidiniu „Dainavos krašto liaudies dainos“ (1924).

²⁵ Šiuos faktus glaustai išdėstė Vilma Daugirdaitė, apžvelgusi Krėvės folklorinę veiklą (žr. Daugir-daitė 2007: 297).

²⁶ Sabaliauskas, pristatęs Niemio tautosakos rinkimą Dzūkijoje, užsiminė, kad „Niemi’s į Valkinin-kus atvyko ne vienas: kartu atvažiavo prof. E. Volteris su fonografu, Krėvė Mickevičius ir St. Šimkus“ (Sabaliauskas 1935: 53).

²⁷ Krėvė 1911 m. liepos 6 d. Girai rašytame laiške klausęs, kada numatytas Lietuvių mokslo draugi-jos visuotinis susirinkimas, nes ketinąs atvykti į Vilnių liepos 14-ąją (senuoju stiliumi?) (LK 49).

²⁸ Tačiau, pasak Sabaliausko, Krėvė su Volteriu Valkininkuose užtruko vos dvi dienas (Sabaliauskas 1935: 53). Trumpas pasisvečiavimas rodo juos turėjus savų tikslų ir kelionės maršrutą. Krėvės tą pačių

Kita vertus, argumentus apie Niemio susitikimą su Volteriu ir Krėve gali silpninti keli pasvarstymai. Pirmiausia, kaip susidaro išpūdis iš paties Niemio, jam Volterio ir Krėvės įdirbis lietuvių tautosakos baruose geriau buvo žinomas iš publikacijų negu iš asmeninio bendravimo²⁹. O juk Niemį neabejotinai turėjo dominti jų patirtis, renkant dainas Dzūkijos vietovėse, geresnių dainininkų vardai, būdingas regiono repertuaras, – visus panašiomis žiniomis su juo pasidalijusius Niemis su dėkingumu yra prisiminęs. Daugiau abejonių pakursto neutrali Krėvės pozicija, ypač suvokiant jo tautosakines aspiracijas. Ar pačiam Krėvei susitikimas su Niemiu nepaliko nė menkiausio išpūdžio, kad apie tai neužsiminė savo laiškuose, raštuose pasisakydamas tautosakos rinkimo ir publikavimo tema? Ar jo nepaveikė susitikimas su lietuviškai kalbančiu suomių mokslininku, tiriančiu ir renkančiu lietuvių dainas? O gal būsimasis rašytojas jau buvo pasirinkęs tuo metu Lietuvoje ne vienam autoritetu buvusio Volterio draugiją ir konsultacijas? Šiandien bet kuri interpretacija tėra spekuliatyvi, todėl ir šie pasvarstymai laikytini greičiau mėginimu atkreipti dėmesį į ano meto mokslinio komunikavimo horizontus nei į pretenzijas išsiaiškinti amžiaus senumo įvykių realumą.

Atrodo, kad kai kuriose Dzūkijos apylinkėse nusistovėjusią buities tėkmę jau prieš gerą šimtmetį sudrumsdavo tautosakos užrašinėtojų apsilankymai. Labiau vietinius gyventojus sutrikdyti galėjo nebent užsieniečių, besidominčių jų dainomis, tikėjimais, pasakomis ar kitais dalykais, vizitai. Paprastam kaimo žmogui parodytas dėmesys, jo gebėjimų įvertinimas ir pripažinimas buvo ilgai prisimenamas. Kartais tokių susitikimų išpūdis virsdavo pasididžiavimą savo protėviais liudijančia šeimos istorija, kurią imta perduoti iš kartos į kartą tarsi branginamą memuarinę relikviją. Liudijimų apie dzūkų bendravimą su pirmaisiais šio regiono tautosakos rinkėjais pavyko išgirsti prieš keletą metų pietų Lietuvoje vykusiose ekspedicijose. Antai 2001 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristų Žiūruose kalbinta 81 metų amžiaus dainininkė Kristina Leikauskienė sakė, kad iš jos močiutės Onos Kašėtienės-Glavickaitės dainas užrašinėjęs pats Niemis³⁰. Krėvės vardas irgi minėtas panašiam kontekste: 2000 m. Subartonyse aplankyta Julijona Miliuvienė pasakojo, kad pagal rašytojo rekomendaciją į Lietuvių tautosakos archyvą Kaune 1936 m. įrašyti savo dainų buvo pakviestos jos mama ir močiutė³¹.

Šiandien vykdami į Dzūkiją, ypač klasikinio folkloro branduoliu laikomas dabartinio Varėnos rajono apylinkes, folkloristai beveik negali tikėtis atrasti dar neužeitą vietos ar pateikėjo. Tačiau ir prieš šimtmetį tautosakos rinkėjai neretai vaikščioję vienas kito pėdomis, ypač Merkinės, Marcinkonių, Perlojos, Valkininkų parapijose, kurios jau tada tapo bene labiausiai lankomomis. Taip teigti leidžia tautosakos rank-

---

metų rugsėjį Girai rašytame laiške randame gana nekonkrečių užuominą apie, kaip dabar tegalima spėti, kelionės tęsinį jiems su Volteriu palikus Valkininkus (LK 50).

²⁹ Priešingą atvejį demonstruotų Šimkaus, XX a. pradžioje važinėjusio po įvairias Lietuvos vietas ir užrašinėjusio liaudies dainų melodijas, pavyzdys. Niemis, su šiuo kompozitoriumi susipažinęs ir bendravęs Valkininkuose, vėliau „Tyrinėjimuose“ jo folklorinius darbus sugebėjo pristatyti neformaliai (Niemi 1996: 167, 517).

³⁰ LTR 7044(18).

³¹ LTR 7042(2).

raščiuose, publikacijose, fonografo volelių aprašuose³² bei pastabose užfiksuoti tie patys vietų pavadinimai. Netrunki pastebėti, kad skirtingų užrašinėtojų bendrauta net su tais pačiais dainininkais. Antai palyginę 1911 metų Niemio dzūkų tautosakos rinkinį su „Dainavos krašto liaudies dainomis“, randame net keletą sutampančių asmenvardžių. Pavyzdžiui, iš Niemiui puikiai įsiminusios „mielos, geros atminties“ Antaninos Uždavinienės iš Valkininkų parapijos Čižiūnų kaimo bene 1908-aisiais dainų užrašęs ir Krėvė. Abu jie skirtingu metu lankydami Valkininkų apylinkėse klausėsi Marcijonos Biekšienės ir Marijonos (Marės) Jankauskiūtės iš Dargužių, Ievos Kaziu-koniūtės iš Pūčkornės, o užsukę į Perloją – Mikalės Ikasaliutės (ar Mikalinos Ikasariutės) dainų. O štai Dzekceriškių kaime, kur suomių profesorius rašė dainas net iš dešimties dainininkų, 1912 m. Lietuvių mokslo draugijos atstovo apsilankyta jau su garso įrašymo aparatu³³. Tuomet į fonografo volelius buvo įrašyta keliolika dainų iš Paulinos bei Marės Kuodyčių ir Niemio išgirtosios skardžiabalsės Marijonos Zaba-rauskienės (Niemi 1996: 205). Pas kelias dešimtis dainų Niemiui Druskininkų kaime padainavusią Ievą Krukoniūtę po keleto metų lankėsi Teodoras Brazys, iš šios puikios dainininkės užrašęs su melodijomis net 406 dainas (Ramoškaitė 1998: 228–229).

Visas dainininkų ir vietovių registras ir panašių pasikartojimų fiksavimas – ne šio straipsnio tikslas. Atkreipus dėmesį į kelis išsyk pastebimus sutapimus, pamėginta dar vienu aspektu žvilgtelėti į dainų rinkimo situaciją rūpimu laikotarpiu. Su tautosakos rinkimu XX a. pradžioje susijusių faktų gretinimas leistų manyti, kad Niemio apsisprendimas vykti būtent į Dzūkiją buvo ne atsitiktinis, o paveiktas lietuvių šviesuomenės sluoksniuose sustiprėjusios prodzūkiškosios orientacijos. Kitus artimiausius šios dzūkiškos odisėjos posūkius lėmė sėkmingai susiklosčiusios aplinkybės. Jomis reikėtų aiškinti Niemio pirmojo sustojimo punkto ir pagrindinio darbo štabo – Valkininkų pasirinkimą. Valkininkuose klebonavęs (1910–1914) Vladas Mironas, žymus lietuvybės skleidėjas ir rėmėjas Vilniaus krašte, buvo ir Lietuvių mokslo draugijos narys. Jis galėjęs tapti dar viena svarbia grandimi, sėkmingai susiejusią draugijos kultūrinius tikslus su Niemio asmeninėmis mokslinėmis intencijomis.

Nuo rinkinio iki leidinio vizijos

Taigi 1911 m. liepos pabaigoje Niemis atvyksta į Vilnių, kad 25–28 d. (12–15 d. senuoju stiliumi) dalyvautų Lietuvių mokslo draugijos V visuotiniame narių susirinkime³⁴. Čia surinkęs pakankamai informacijos iš įvairių Lietuvos regionų atvykusių

³² Berlyno fonogramų archyve vaško volelių kolekcijoje saugomos Volterio Lietuvoje įrašytos dainos. Keletas jų – taip pat iš Niemio lankytų vietų: Perlojos, Merkinės, Valkininkų, Pūčkornės, Dargužių. Tarp kitų dzūkiškų geografinių nuorodų paminėti Subartonys, Gudakiemis, Davainiškės, Alovė (Ziegler 2006).

³³ Žr. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo fonotekos duomenų registrą: http://archyvas.llti.lt/db/seniej_i_rasai.xls

³⁴ Šio susirinkimo dalyvių balsavimu Niemis buvo išrinktas draugijos nariu korespondentu. Profesoriaus kandidatūrą, supažindinęs susirinkusiuosius su jo nuopelnais lietuvių kultūrai ir mokslui, pristatė dr. Basanavičius. Niemio pavardė įrašyta, galbūt net jo paties ranka, į naujai priimtą draugijos narių sąrašą, išlikusį prie LMD susirinkimo protokolo juodraščių (LLTI BR F 22-9, l. 11).

inteligentų ir išsklaidęs abejones dėl pasirinkimo, Niemis galutinai apsisprendžia vykti į „Vilniaus gubernijos pietvakarinį kampa, kurio gyventojus lietuvius dėl jų savitos tarsenos vadina dzūkais“ (Niemi 1996: 694), nes ten, pasak respondentų, „dar tebeklesti liaudies daina“ (ten pat: 173).

Visuotiniam susirinkimui vos pasibaigus, Niemis ilgai nedelsdamas išsirūpina Vilniaus gubernijos gubernatoriaus leidžiamąjį raštą ir išvyksta į Valkininkus. Ten jis ištisoms trims savaitėms apsistoja pas kunigą Mironą, pasinaudodamas greičiausiai dar Vilniuje gautu jo pakvietimu. Apie šią viešnagę Niemis prisimins: „Pas nuoširdų ir svetingą kleboną <...> turėjau puikią pagrindinę savo būstinę“ (ten pat: 174).

Pirmuosius tekstus Niemis užrašė rugpjūčio 1 dieną, bet pirmas susitikimas su dzūkų dainininkais įvyko dar išvakarėse, vos tik jam atvykus į Valkininkus:

Atvykau apie 8 val. vakaro į Valkininkų kleboniją Vilniaus gubernijoje. Ten radau poną Šimkų, pasirengusį vykti į vieną už pusės mylios nuo bažnyčios esantį kaimą užrašyti moterų dainų, nes jos, skubėdamos pjauti rugius, dieną neturėjo laiko. Tuoju prisidėjau prie jo, ir dainuojantis liaudies dainas būrelis – Šimkus, vargonininkas ir žemiau pasirašęs – išskeliavo mėnulio nušviestu prastu miško keliuku. Kaime žmonės kaip tik vakarieniavo. Vertėjo pažiūrėti į šitas pjovėjas: stipraus sudėjimo, tikros darbininkės šitos moterys, – mat tik moterys čia pjauna rugius, – visą dieną dirba sunkų darbą, tačiau nepaisant to jos noriai ir linksmai dainavo savo dainas, kurias ponas Šimkus įprastai ir užtikrintai pusę nakties užrašinėjo popieriuje. (Niemi 1996: 167)

Kaip matyti, gyva akistata su dainomis vos įkėlus koją į Valkininkus Niemiui padarė didelį įspūdį ir nuteikė optimistiškai, todėl, nieko nelaukdamas, jau kitą dieną jis pradeda savarankišką darbą. Kaip ir Aukštaičiuose, profesoriaus padėjėjais tapo parapijos klebonas ir vargonininkas. Kunigas Mironas, priėmęs Niemį savo namuose, padėjo jam perprasti dzūkų tarmės ypatybes (Sabaliauskas 1935: 53). Vietos žmonių kalbėseną suomių folkloristui buvo kur kas lengviau įkandama nei bendraujant su rytų aukštaičiais kupiškėnais ir panevėžiškiais, todėl Dzūkijoje jis jautėsi laisviau, dirbdamas buvęs savarankiškesnis – tekstams užrašyti ne visą laiką reikėję pagalbininkų. Vienas jų buvęs Balys Valušis³⁵, Valkininkų vargonininkas, kuris tas tris savaites ištikimai asistavo profesoriui. Jis lydėjo Niemį į kaimus pas pateikėjus, padėjo priimti juos klebonijoje. Su profesoriumi sykiu leisdavę ir poilsio valandėles. Daugumos kitų Niemį pas dzūkų dainininkus lydėjusių ir užrašinėti talkinusių asmenų vardų iki šių dienų neišliko. Net ir grafologinis tautosakos rinkinio tyrimas atskleistų tik dalį Niemiui talkinusių asmenų, mat užrašinėtojai sąsiuvinuose savo parašo nepalikdavo, išskyrus bene vienintelį atvejį. Kaip išimtis minėtinas Jono Blaževičiaus iš Valkininkų autografas. Tikėtina, kad jis ir buvęs tas Niemio paminėtas Valušio mokinys, kuris, prireikus pavadauti vargonininką, lydėjo profesorių į susitikimus su sodiečiais.

Dzūkiškosios medžiagos dokumentavimas sudėtingas ir dėl kitos priežasties. Iki mūsų dienų išliko tik pusė rinkinio originalo, kuriam Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyve suteiktas numeris LTR 627; jis apima 28 įvairaus

³⁵ Balys Valušis (1867–1952) – vargonininkas, knygnešys, chorų organizatorius. Valkininkuose vargoninkavo 1905–1913 metais.

storio plonais ir kietais viršeliais sąsiuvinis ir susegto popieriaus pluoštas. Šie originalūs rankraščiai buvo perrašyti ir saugomi rinkinyje LTR 627a. Tik nuorašu išlikę tekstai laikomi archyvo byloje LTR 628. Remiantis abiejų rinkinių inventorinimo duomenimis, Niemis Dzūkijoje užrašė 1980 tautosakos kūrinių³⁶, iš jų dainuojamosios tautosakos – apie 1945 tekstus.

Informacija apie pateikėjus – jų vardai, amžius, gyvenamoji vieta – randama tik rinkinio originale. Iš jo paaiškėja, kad pirmas tris ekspedicijos savaites – nuo rugpjūčio 1 iki 21 dienos pagal Grigaliaus kalendorių³⁷ – Niemis intensyviausiai darbavosi Valkininkų parapijoje. Čia jis aplankė devynis kaimus (Čebatorius, Čiziūnus, Daržininkus, Dargužius, Dzekceriškes, Kalvius, Krūminius, Naniškes, Pūčkornė) ir užrašė tautosaką iš ne mažiau kaip keturiasdešimties asmenų – vaikų ir suaugusiųjų nuo 9 iki 70 metų amžiaus. Tarp rinkinio pateikėjų daugiausia moterų ir merginų.

Apie Valkininkus užrašęs per 900 dainų, Niemis, nors ir sužavėtas šių vietų neišsenkamu dainingumu, nusprendžia vykti toliau į pietvakarius – Perlojos ir Nedzingės link. Perlojoje ir gretimame Milioniškės kaime keletą dienų jis užrašinėjo dainas bene iš tuzino pateikėjų. Nedzingėje ir netolimuose Kucakiemio, Pilvingės ir Sapiegiškės kaimuose nepilną savaitę dirbo su dešimtimi dainininkių. Čia atradęs Valkininkų kraštui artimą, tik gal šiek tiek skurdesnį repertuarą, rugpjūčio 25 d. Niemis iš Nedzingės pasuka į Merkinę, nes girdėjo ją esant turtingą dainų.

Tolesnį ekspedicijos kelią pasekti galima tik labai fragmentiškai. Tautosaka, užrašyta Merkinės ir Marcinkonių parapijose (ten Niemis praleido atitinkamai vieną³⁸ ir dvi savaites), išliko tik rinkinio nuoraše, į kurį profesoriaus pasamdyti perrašinėtojai (greičiausiai tai buvo gimnazistai) kažkodėl neperrašė užfiksuotų metrikų. Tik retais atvejais originalų rankraščių kopijavę asmenys į nuorašą perkėlė duomenis apie dainininkus. Iš šių atsitiktinių duomenų sužinome Niemi susitikus su keliomis Merkinės miestelio, Druskininkų, Kampų ir Savilionių kaimų dainininkėmis.

Paskutinė aplankyta parapija buvo Marcinkonys. Šis kelionės etapas pažymėtas tik trimis išlikusiomis Kapiniškių, Puvočių ir Marcinkonių dainininkių pavardėmis. Marcinkonis Niemis palieka rugpjūčio 18 d., ne tik praturtinęs rinkinį aptiktomis senomis dainomis, bet ir paveiktas šių vietų „dykumų gamtos“ peizažo – smėlynų

---

³⁶ Rinkinyje LTR 627 randame vieną sąsiuvinį ir pluoštą susegtų lapų su nedzūkiška tautosaka. Sąsiuvinyje – kelių asmenų, greičiausiai moksleivių, įvairiose vietose (Tauragnų, Pušaloto, Vilkaviškio, Troškūnų, Nemakščių apylinkėse) užrašyta daugiausia smulkioji tautosaka – iš viso 251 tekstas. Minėtasis lapų pluoštas su šešiomis dainomis ar nebus Niemio šiaurės rytų Lietuvos rinkinio fragmentas. Gali būti, kad ši medžiaga buvo pridėta prie dzūkiško rinkinio vėliau, kai jis pateko į Lietuvių tautosakos archyvą. Šie tautosakos kūriniai prie nurodytos 1980 vienetų sumos straipsnio autorės nepriskaičiuoti.

³⁷ Datuojant rinkinio įrašus, painiavos įneša dvejopas datos žymėjimas – naujuoju stiliumi, tai yra pagal Grigaliaus kalendorių, kuris buvo įprastas Niemiui, ir senoju stiliumi, laikantis Lietuvoje tebegaliojusio Julijaus kalendoriaus. Pastaruoju, matyt, vadovavosi profesoriaus talkininkai lietuviai.

³⁸ Niemis pripažino, kad Merkinės valsčius yra vertas ilgesnio ir nuodugnesnio tyrėjo dėmesio, tačiau tam tikros aplinkybės – laiko trūkumas prie pabaigos artėjant ekspedicijai, nepatogus susisiekimas tarp kaimų ir žinojimas šiose apylinkėse dainas rinkus Šimtakoį (Čapliką) ir Krėvę – skatino ieškoti kitų, dar nepažintų apylinkių (Niemi 1996: 175, 695).

ir miškų, kurie gausiu nepaprastai skanių grybų derliumi išmaitina šio nuokampaus krašto žmones (Niemi 1996: 175).

Baigęs rinkti tautosaką ir padaręs išvadą, kad „ilgiausiai ir geriausiai daina išsilaikė Pietų Lietuvoje, pas dzūkų“ (ten pat: 196), pakeliui į Vilnių Niemis užsuka į Valkininkus³⁹. Tačiau ne tik aplankyti savo naujųjų pažįstamų. Dar ekspedicijos pradžioje, pamačius be pertraukos vieną po kito prirašomus sąsiuvinius, Niemiui kilo mintis šią medžiagą paskelbti. Tad jis, suskubęs gauti Suomų mokslo akademijos pažadą remti leidinio rengimą ir skirti jam akademijos darbų serijos tomą, dar Valkininkuose ėmė dairytis tinkamo dainų redaktoriaus. Preliminarų sutikimą šiam darbui, matyt, bus davęs kunigas Mironas. Tačiau po mėnesio sugrįžęs į Valkininkus, Niemis sužino, kad Mironas šio darbo nesiimsiąs. Tai buvo pirmoji ir, deja, ne vienintelė kliūtis sėkmingai įsibėgėjusiam „dzūkiškame projekte“.

Kita vertus, dzūkų dainų leidinio Niemis ėmėsi su užsidegimu, ir visi tolesni žygiai įrodo šio sumanymo rimtumą. Jau Vilniuje, Lietuvių mokslo draugijoje profesoriui pasidalijus savo leidybiniais planais, kažkas rekomenduoja jam du redaktorius, dzūkų tarmės žinovus – poetą, literatą Liudą Girą ir Zigimą Žemaitį⁴⁰. 1912 m. gegužės mėnesį Helsinkio universitetui rašytoje komandiruotės ataskaitoje Niemis abu juos nurodo kaip „Vilniaus gubernijos dzūkų dainų“ – tokį preliminarų pavadinimą turėjo sumanytasis leidinys – redaktorius. Ataskaitoje optimistiškai pabrėžiama, kad Gira ir Žemaitis „jau peržiūrėjo ⅔ tomui atrinktų dainų“ (ten pat: 698).

Ar sklandžiai ėjosi rinkinio rengimas spaudai? Šiuo klausimu paties Niemio pasisakyta gana santūriai. Keletas užuominų leidžia spėti, kad trukdymų būta dar redaguojant dainas: kažkuriuo metu, atrodo, bus pasitraukęs Gira⁴¹. Taip manyti leidžia 1915 m. liepos 3 d. laiškas, kuriame Niemis prašęs Basanavičiaus pasidomėti, ar Žemaitis nesiimtų skaityti dainų korektūros, mat teigiamas atsakymas būtų paskatinęs Niemiį jau rudenį imtis organizuoti leidinio spausdinimą Suomijoje⁴². Tačiau Pirmasis pasaulinis karas prioritetus sudėliojo savaip, ir Žemaitis buvo priverstas trauktis į Voronežą. Niemis lieka vienas su įpusėtu rengti leidiniu, o Europą apėmusi suirutė žlugdo viltį greitai jį paskelbti.

Kuriame rengimo spaudai etape buvo dzūkų dainos, kai Niemiui teko jas atidėti į šalį, keblu nustatyti. Kai ką šiuo klausimu gali pasakyti rinkinio rankraštis, pirmiausia – jo nuorašas. Visi redakciniai taisymai – tarmės, rašybos ir skyrybos – buvo daromi nuoraše, ant maždaug A5 formato liniuoto popieriaus lapų. Jame visi tautosakos tekstai buvo perrašyti ant vienos lapo pusės, galbūt galvojant apie tekstų leidiniui atranką ir rūšiavimą. Redaktorių dirbta neabejotinai prieš akis turint origi-

³⁹ Valkininkuose rugsėjo 19 d. Niemis vėl susitinka su savo gerąja dainininke Uždaviniene ir jos motina. Iš jų užrašo keletą fragmentų apie dzūkų vestuvių eigą (žr. LTR 627/1007–1017).

⁴⁰ Gira dzūkiškai pramoko vaikystėje, kai augo ar vasarojo kaime. Žemaitis buvo kilęs nuo Tverės. Apie 1911 metus jis dėstė matematiką gimnazijoje, o vėliau tapo matematikos profesoriumi, įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos veiklą.

⁴¹ Beje, nei spaudoje, nei asmeniniame Giros susirašinėjime nepavyko rasti paties poeto įspūdžių iš darbo, redaguojant dzūkų dainas.

⁴² Žr. LLTI BR F 2-1229; Skrodenis 1973: 35.

nalą – taisyti dėl perrašinėtojų neatidumo atsiradę praleidimai bei kiti smulkūs riktai. Kaip būdingi tarmės dalykai, redaktorių nuosekliai atkurtas dzūkavimas, junginių *le* ir *lė* kietinimas, kitos morfologinės ir leksinės tarmės ypatybės. Antra vertus, redaktorių darbas reikalavo ne tik kalbinio pasirengimo, tarmės mokėjimo, bet ir neblogo liaudies dainų stiliaus, nuotaikos pajautimo. Beje, tvarkyti ne visi nuorašo tekstai, tačiau ar tai buvo tie du trečdaliai Niemio ataskaitoje minėtų skelbimui atrinktų dainų, kol kas nesiimtume pasakyti.

Nėra aiškus ir kitų parengėjų rankai priklausančių įrašų autorystė ir atsiradimo laikas. Kadangi Niemis jau 1915 m. ketino prašyti paramos šiam leidiniui, belieka spėlioti, ar kiti darbai – dainų turinio, pateikėjų sąrašo ar kitų pagalbinių rodyklių prospekto rengimas – jau buvo prasidėję. Įvairūs įrašai, susiję su dainų tipologinimu, nurodant kitus jos variantus rinkinyje, taip pat klasifikacijos atvejai, kai tam tikromis santrumpomis dainos buvo priskirtos žanrinei ar teminei grupei, galėjo būti padaryti ne tik paties Niemio⁴³.

Profesorius iki pat mirties puoselėjo viltį publikuoti dzūkų dainas. Vėl ją atgavino Suomų mokslo akademijos Humanitarinių mokslų skyriaus 1931 m. pavasarį duotas pažadas išspausdinti dainas atskirame akademijos B serijos darbų tome (Skrodenis 1996: 19). Šįkart išsaugotus rankraščius Niemis įduoda Helsinkyje viešėjusiam Sabaliauskui, kad šis, pargabenęs medžiagą į Lietuvą, dainas suklasifikuotų ir parengtų spaudai (Sabaliauskas 1931a: 8). Pasitikėti bičiuliu profesorių greičiausiai skatino keli dalykai. Su Sabaliausku nuo pat pažinties 1910 m. Lietuvoje Niemi siejo draugiški, pasitikėjimu ir pagarba grįsti santykiai. Be to, Sabaliauskas jau prieš du dešimtmečius buvo išėjęs „suomiška“ dainų leidinio parengimo mokyklą, tad, tikėtina, būtų vadovavęsis panašiais darbo principais. Kiti argumentai, skatinę Niemi neapleisti dzūkų dainų, galėjo būti susiję su vis stiprėjančiomis folkloristikos ir apskritai humanitarinių mokslų pozicijomis pačioje Lietuvoje ir nuoširdus noras pagaliau sugrąžinti kraštui ypatingas tautos tradicinės kultūros vertybes. Deja, tų pačių metų rudenį mirus Niemiui, Lietuvoje pritrūksta iniciatyvos, o galbūt ir galimybių šį profesoriaus sumanymą įgyvendinti⁴⁴. Tad galiausiai Niemio dzūkų tautosakos rinkinys patenka į Lietuvos tautosakos archyvą, vėliau paveldėtą Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto, kuriame iki šiol tebegyvena jam skirtą lemtį – viltingai laukti tyrinėtojų ir leidėjų dėmesio.

---

⁴³ Rinkinio nuorašuose prie kai kurių dainų randame redakcinių pastabų, susijusių su dainų žanrinėmis skirstymu, kaip antai: *ger* (gėrimo), *kal* (kalėdinė), *kar* (karinė), *paukš* (paukščių pamėgdžiojimo), *piem* (piemenų), *rau* (rauda), *rug* (rugiapjūtės), *sup* (sūpuoklinė), *svot* (svotbinė?), *šok* (šokimo), *vaik* (vaikų), *ves* (vestuvių). Gali būti, kad šios pastabos buvo pažymėtos jau Sabaliausko. O štai dainų rinkinio nuorašo lapų viršutiniame kairiajame kampe pasitaikantys trumpi įrašai, atrodo, suomių kalba, ar nebus paties Niemio mėginimas grupuoti dainas.

⁴⁴ Niemio ryšys su Suomų mokslo akademija buvo savotiškas dzūkų dainų leidinio publikavimo garantas. Po jo mirties susidariusios situacijos keblumą juto ir pats Sabaliauskas, nes, kalbėdamas apie paskutinę profesoriaus valią dėl tolesnio bendradarbiavimo su suomiais, nuoširdžiai abejojo: „Tik dabar ar bepatogu prašyti suomius duoti pinigų lietuvių dainoms?“ (Sabaliauskas 1931a: 8).

Baigiamosios pastabos

XX a. pradžioje Niemis labai tvirtai įžengė į Lietuvos humanitarinių mokslų erdvę. Ryšio būta abipusiai naudingo: dalykiškai ir bičiuliškai bendrauta su inteligentiškos atstovais, keistasi konsultacijomis, patarimais. Atsidėjo Niemis už draugiškumą šimteriopai: užrašyti ir taip išsaugoti keli tūkstančiai dainų tekstų, fonografuota šimtai jų melodijų, skleisti tautosakos rinkėjo ir leidėjo profesionalaus darbo įgūdžiai, demonstruoti šiai veiklai privalūs moksliskumo principai. Niemis buvo viena iš ryškiųjų to laikotarpio asmenybių, pirmiausia savo darbais rodžiusių pavyzdį ir kėlusią pagarbą visiems, nusiteikusiems dirbti krašto kultūros ir mokslo labui.

Apžvelgus Niemio dzūkų tautosakos rinkinio priešistorę, radimąsi ir su juo sietus planus, pabandyta išryškinti virtinę skatinančių ir nepalankių aplinkybių. Pasirodė, kad jo dzūkiškosios veiklos refleksijai Lietuvoje darė įtaką įvairūs atsitiktinumai ir sąlygiškumai. Labiausiai dzūkiškasis suomių tyrinėtojo veiklos etapas nublanko prieš publikuotus darbus. Be to, palyginti su nedidele grupe žmonių susijusių folklorinius reikalus užgožę profesoriaus kultūriniai ir visuomeniniai nuopelnai, geriau atitikę tuo metu šalyje vyravusius interesus.

Be abejonės, pagrindinė priežastis, dėl kurios dzūkų tautosakos rinkinys ilgą laiką nefunkcionavo lietuvių folkloristikos bei apskritai humanitariniame diskurse, buvo rankraštinis jo pavidalas. Spausdintam tekstui, garantuojančiam viešumą ir išsaugojimą, pirmenybę teikia didžioji dalis kultūriškai ir švietėjiškai angažuotos visuomenės. Tad norom nenorom sukirba klausimas: kaip „Vilniaus gubernijos dzūkų dainos“ – tebūnie leista ir vėl pavartoti šią antraštę – būtų paveikusios tautosakos tyrinėjimus, visų pirma dainologijos mokslą, kuris XX a. pradžioje dar negalėjo pasigirti paskelbtų šaltinių gausa? Todėl dabar galima tik spėlioti, kaip, šiam rinkiniui pakliuvus į mokslinę apyvartą, pavyzdžiui, būtų pakrypusi diskusija dėl Krėvės „Dainavos krašto liaudies dainų“ autentiškumo. Likusi neišspausdinta, ši medžiaga buvo tarsi eliminuota iš Dzūkijos dainuojamojo repertuaro istorinių, žanrinių ar kitų tyrimų. Rinkinio tekstai nepakliuvo ir į XX a. antrosios pusės dainų leidinius. Prieš šimtmetį užrašytas iš dabartinio Varėnos rajono ribų⁴⁵ neišeinantis dainų repertuaras šiandien pristatomas vien tik „Lietuvių liaudies dainyne“. Į iki šiol išleistus dvidešimt fundamentinio dainų sąvado tomų pateko tik dvidešimt Niemio dzūkiškojo rinkinio tekstų. Tai gerokai mažiau nei Niemio ir Sabaliausko leidinio perspausdinimo atveju, kuriuos nesunkiai aptinkame ne tik „Dainyne“, bet ir kitose tautosakos publikacijose.

Natūralu būtų kelti klausimą: ar tikslinga šiandien folkloro archyvuose susikauptus įvairių žanrų, ilgametę dzūkų dainavimo tradiciją atspindinčiam ir užrašymo kokybės požiūriu kur kas patikimesniam masyvui, imtis publikuoti Niemio dzūkų dainyną? Atsakydami teigiamai, šį darbą motyvuotume kaip skolos nacionalinei kultūrai grąžinimą ir savotišką moralinę kompensaciją Niemiui, taip įvertinant jo

---

⁴⁵ Rinkinyje yra Katrės Karlonienės iš Grūto kaimo, Ratnyčios parapijos (dabar Druskininkų savivaldybė) užrašytų dainų (LTR 627/910–936/). Ta pačia diena datuojamos ir Valkininkų parapijos Dzekeriškių kaimo dainininkų padainuotos dainos leidžia spėti, Grūto dainininkę čia sveičiavusį.

nuopelnus Lietuvai. Publikavimas rankraščiu, kaip tradicinio paveldo dokumentui, suteiktų naują statusą. Šis istorinės ir pažintinės vertės folkloristikos objektas, atsiradęs kaip „savotiškas ‘pjūvis’, tenkinęs tik tam tikro tyrinėjimo poreikius“ (Skrodenis 1996: 19), galėtų peržengti siaurą akademinę sritį, kad būtų adaptuojamas įvairiais taikomaisiais tikslais.

Šio leidinio pavidalas – jau kitas opus klausimas. Paties Niemio ir jo talkininkų įdirbis, rengiant spaudai dzūkų dainas, būsimus leidinio parengėjus orientuotų ne į dainų rinktinę, bet į didesnės rinkinio medžiagos dalies mokslinį publikavimą. Šitaip, be kita ko, būtų išlaikyta sąsaja su knyga „Lietuvių liaudies dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje“. Beje, šis leidinys, iki šiol nepraradęs mokslinės vertės ir tebesantis parankine kiekvieno dainologo knyga, taip pat nusipelnė pakartotinio leidimo. Tačiau kokią formą galėtų įgyti Niemio tautosakinis palikimas, ar jame su šiuolaikinėmis tautosakos publikacijų strategijomis būtų bandoma suderinti šiaurės rytų Lietuvos dainų leidinio struktūrą, turės nutarti specialistų grupė, šiam darbui susibūrusi iš tautosakininkų, muzikologų bei kalbininkų.

ŠALTINIAI

- DKLD – *Dainavos krašto liaudies dainos*, prof. V. Krėvės Mickevičiaus surinktos, Kaunas, 1924.
JL – [V. Ž.]. Prof. A. R. Niemi – lietuvių tautos bičiulis. 5 metų mirties sukaktį minint, *Jaunoji Lietuva*, 1936, Nr. 10, p. 486–490.
Liet 1921 – Prof. Niemi apie Lietuvą, *Lietuva*, rugpj. 23, Nr. 186, p. 2.
Liet 1926a – Prof. Niemi studija apie lietuvių liaudies poeziją, *Lietuva*, geg. 8, Nr. 102, p. 5.
Liet 1926b – [P. J.]. Prof. A. Niemi paskaita, *Lietuva*, birž. 2, Nr. 119, p. 6.
LK – *Literatūra ir kalba*, t. 17, Vilnius, 1981.
LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
LT – *Lietuvių tauta*, [kn.] 1, [sąs.] 3, Vilnius, 1909, [kn.] 2, [d.] 3, Vilnius, 1914.
LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
NR – *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 35-36, p. 649.
NS – *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje*, Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, [Helsinkis (Ryga)], 1912.
ŠtD – *Trakiečiu dzuku dainos*, užrašytos J. Šimtakojo Merkinės parapijoje, Shenandoah, Pa., 1899.
VŽ – *Vilniaus žinios*, 1907, liep. 27(rugpj. 9), Nr. 103 (712), p. 1.

LITERATŪRA

- Apybraiža 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius.
Balys Jonas 1933. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai, *Vairas*, Nr. 10, p. 217–221.
Biržiška Mykolas 1919. *Lietuvių dainų literatūros istorija*, [d.] 1, Vilnius.
Biržiška Mykolas 1925. *Dainų istorijos vadovėlis*, 3-iasis leidimas, Kaunas.
Čiurlionytė Jadvyga 1969. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*, Vilnius.
Daugirdaitė Vilma 2007. Ar jau įmintos visos Vinco Krėvės folklorinės veiklos mįslės, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIV, p. 296–309.
Niemi A. R. 1913. *Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta*, Helsinki; spausdinama:
Niemi A. R. 1932. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai, iš suomių kalbos išvertė Adolfas Sabaliauskas, *Mūsų tautosaka*, [t.] 6.

Niemi Aukusti Robert 1996. *Lituanistiniai raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis, Vilnius.

Ramoškaitė Živilė 1998. Teodoro Brazio rinkinio reikšmė tautosakos rinkimui ir publikavimui, *Tautosakos darbai*, [t.] VIII (XV), p. 222–232.

Sabaliauskas A. 1923. Prof. dr. A. R. Niemi (Jo 50 metų amžiaus ir 25 metų lituanologijos darbui paminėti), *Vairas*, spal. 4, Nr. 3, p. 17–18.

Sabaliauskas A. 1929. Prof. Dr. A. R. Niemi (Jo 60 metų amžiaus sukaktuvėms), *Židinys*, rugpj.-rugs., Nr. 8-9, p. 178–179.

Sabaliauskas A. 1931a. A. a. prof. A. R. Niemi, kn.: *Mūsų tautosaka*, t. 4, Kaunas, p. 3–11.

Sabaliauskas A. 1931b. Prof. A. R. Niemi (Paminėti jo mirimo dienai), *Naujoji Romuva*, lapkr. 8, Nr. 45, p. 1071–1072.

Sabaliauskas A. 1931c. A. a. prof. A. R. Niemis, *Vairas*, gruod., Nr. 12, p. 521–524.

Sabaliauskas A. 1935. Kaip prof. Niemi's rinko Lietuvoje tautosaką, *Tautosakos darbai*, [t.] I, p. 49–55.

Skrodenis S. 1973. A. Niemis ir J. Basanavičius, *Bibliotekų darbas*, Nr. 9 (176), p. 33–35.

Skrodenis Stasys 1996. Aukusti Robertas Niemi ir Lietuva, kn.: Aukusti Robert Niemi. *Lituanistiniai raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, Vilnius, p. 13–25.

Sruoga Balys 2003. *Raštai*, [t.] 9¹, Vilnius.

Ziegler Susanne 2006. *Die Wachsylinder des Berliner Phonogramm-Archivs: Textdokumentationen und Klagbeispiele*, CD-ROM Beilage zum Katalog, Berlin.

Žitkus K. 1935. Profesorius Niemi's Vabalninke, *Tautosakos darbai*, [t.] I, p. 56–63.

COLLECTION OF LITHUANIAN FOLKLORE FROM DZŪKĪJA REGION BY AUKUSTI ROBERT NIEMI: PRETEXT, CONTEXT AND TEXT

JURGITA ŪSAITYTĖ

Summary

Folklore from Dzūkija region collected in 1911 by Aukusti Robert Niemi, unlike other Lithuanian studies of this Finnish folklorist, has remained almost unnoticed and properly not evaluated in Lithuanian folkloristics until now. Therefore this article aims at more detailed analysis of the Dzūkija folklore collection compiled by Niemi. Yet prior to examination of these manuscripts, circumstances that stimulated the appearing of this collection need to be considered.

The article starts with a brief survey of folkloristic activities by Niemi in Lithuania, including his main results, as well as the methodological prerequisites consistently governing all kinds of his folklore research. While tracing the investigation of Lithuanian folksongs undertaken by Niemi, a question is raised regarding the emerging of Dzūkija region in his scope of interests.

Professor Niemi, having been engaged in collection of data for his comparative study of Finnish and Lithuanian folksongs as well as his research of the origins and development of Lithuanian folksongs, came to Lithuania in 1909–1911 in order to collect materials. The scarce available publications and manuscript collections being far from sufficient, the researcher decided to undertake investigation of the living native folksong tradition himself. His first fieldwork trip, arranged in 1910 to the northeastern Lithuania, was successful and very productive. The materials collected there allowed Niemi to point out stages in the development of Lithuanian folksongs. Nevertheless, in order to accumulate more data regarding the Lithuanian folksong development, professor started looking for another place where the folk singing tradition would be thriving. The author of the article aims to demonstrate that Niemi's decision to choose Dzūkija as destination of his second fieldwork trip was anything but accidental. According to the data from the published and manuscript sources of the beginning of the 20th century, she points out that such decision was influenced by a highly favorable opinion having been formed in certain strata of Lithuanian society regarding the rich folklore tradition of Dzūkija region and certain archaic patterns still surviving there. Such opinion was shaped by the efforts of educated people working

in this region or having been born there and currently engaged into collection of folklore. It seems that ideas regarding the exceptionally rich folklore of Dzūkija were soon adopted by the Lithuanian Science Society as well. Considering that this Society and its surroundings were among the chief sources of information for Niemi in Lithuania, signals of Dzūkija being the most suitable region for his planned second folklore fieldwork trip were soon to reach Niemi.

Further, the author of the article describes the way that collection of folklore from Dzūkija came into being: she follows chronology and geography of the fieldwork trip, describes organization of the folklore recording process and its techniques. This collection of approximately 2000 folksongs reached our time in two shapes: as an original manuscript (comprising half of the collection) and as its full copy. The copy must have emerged in 1911–1912, when Niemi started seeking ways for publication of the folksongs from Dzūkija. Editorial corrections and notes left in the copy testify to the attempts of Niemi and the language editors that he employed to prepare the folksongs for publication. Unfortunately, due to certain circumstances the idea of publication remained unfulfilled. In 1931, the collection was returned to Lithuania, but was buried down in the archives and left essentially unavailable.

Gauta 2009-05-15